

УДК 631.14: 330.341.1

В. М. Русан, канд. екон. наук

Інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

О. В. Ніколюк, канд. екон. наук, доцент

А. І. Лівінський, канд. с.-г. наук, доцент

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

В. М. Русан, канд. екон. наук

Институт стратегических исследований, г. Киев, Украина

Е. В. Николюк, канд. екон. наук, доцент

А. И. Ливинский, канд. с.-х. наук, доцент

Одесский государственный аграрный университет, г. Одесса, Украина

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРІОРИТЕТНЫХ ОТРАСЛЕЙ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Vitaly Rusan, PhD in Economics

Institute for Strategic Studies, Kiev, Ukraine

Elena Nikoluk, PhD in Economics, Associate Professor

Anatoliy Livinsky, PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor

Odessa State Agrarian University, Odessa, Ukraine

FINANCIAL PROVIDER OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PRIORITY BRANCHES OF FARMING

У статті проаналізовано структуру виробництва сільськогосподарської продукції, розкрито питання фінансової підтримки аграрного сектору національної економіки з боку держави, визначено проблеми продовольчої безпеки України. Розглянуто основні законодавчі акти, що регулюють систему підтримки аграрного виробництва, наведеної критичний аналіз застосування в сучасних умовах. Визначено переешкоди для активізації інноваційного попиту товаровиробників. Проведено оцінювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрної сфери за допомогою державного регулювання, зокрема галузі тваринництва. Конкретизовано проблеми залучення інвестиційних ресурсів в інноваційний розвиток аграрної галузі та їх раціонального використання. Як результат, узагальнено активні заходи щодо вирівнювання міжгалузевої асиметрії фінансових ресурсів за допомогою організаційно-фінансових механізмів.

Ключові слова: інноваційний розвиток; інвестиції; аграрне виробництво; державна фінансова підтримка; сільськогосподарська продукція; аграрна політика.

В статье проанализирована структура производства сельскохозяйственной продукции, раскрыты вопросы финансовой поддержки аграрного сектора национальной экономики со стороны государства, определены проблемы продовольственной безопасности Украины. Рассмотрены основные законодательные акты, регулирующие систему поддержки аграрного производства, приведен их критический анализ применения в современных условиях. Определены препятствия для активизации инновационного спроса товаропроизводителей. Проведена оценка финансового обеспечения инновационного развития приоритетных отраслей аграрной сферы с помощью государственного регулирования, в частности животноводства. Конкретизированы проблемы привлечения инвестиционных ресурсов в инновационное развитие аграрной отрасли и их рационального использования. Как результат, обобщенно активные меры по выравниванию межотраслевой асимметрии финансовых ресурсов с помощью организационно-финансовых механизмов.

Ключевые слова: инновационное развитие; инвестиции; аграрное производство; государственная финансовая поддержка; сельскохозяйственная продукция; аграрная политика.

The article analyzes the structure of production of agricultural products, reveals the issues of financial support to the agrarian sector of the national economy from the state, problems of food security of Ukraine are identified. The main legislative acts governing the support system of agrarian production are outlined, their critical analysis of application in the modern conditions is given. The obstacles are identified for activating the innovation demand of commodity producers. The financial support of innovative development of priority sectors of the agrarian sphere is assessed with the help of state regulation, in particular, the livestock sector. The problems of attraction of investment resources in the innovative development of the agrarian sector and their rational use are specified. As a result, active measures are taken to equalize cross-sectoral asymmetry of financial resources with the help of organizational and financial mechanisms.

Key words: innovation development, investments, agrarian production, state financial support, agricultural products, agrarian policy.

Постановка проблеми. Вітчизняні підприємства аграрного виробництва сьогодні знаходяться під впливом динамічних трансформацій, які характеризуються високими геополітичними та внутрішніми ризиками розвитку аграрної сфери, дефіцитом інвести-

ційних ресурсів, виснаженням матеріально-технічної бази, яка потребує оновлення та модернізації тощо. Вирішення питань розвитку підприємств, що забезпечують розвиток пріоритетних галузей аграрної сфери України, неможливе без фінансового забезпечення інноваційних процесів та державної підтримки. Імплементация економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом», з одного боку, формує унікальні можливості для українських підприємств аграрного виробництва щодо підкорення нових сегментів європейського аграрного ринку, а з іншого – потребує реструктуризації існуючих підходів до забезпечення ефективності його функціонування та гарантування продовольчої безпеки держави, проте євроінтеграційні процеси потребують взаємоузгодження нормативно-правової бази регулювання аграрної сфери, підвищують конкуренцію на агропродовольчому ринку, об'єктивно посилюють необхідність інноваційної модернізації аграрного сектору та його техніко-технологічного переоснащення, зумовлюють зростання вимог споживачів до рівня якості та безпеки продукції продовольства, вимагають наближення вітчизняних практик господарювання до стандартів передового європейського досвіду, що в сукупності посилює трансформаційні процеси та наростаючі структурні перетворення в аграрній сфері. Під агроінновацією розуміють перетворення в аграрній сфері, метою яких є одержання різних видів ефектів на основі задоволення певних соціальних потреб і забезпечення продовольчої безпеки країни [7]. Саме тому проблема фінансового забезпечення агроінновацій залишається актуальною та такою, що потребує подальших наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрної сфери досліджували такі вчені: М. Й. Малік, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко, І. Ю. Гришова [10], О. Б. Наумов [8], В. Г. Маргасова, М. В. Дубина, Т. С. Шабатура, В. Ф. Савченко, С. С. Стоянова-Коваль, О. М. Галицький, О. В. Ніколюк [9], А. О. Кравчук [3–5], Т. Л. Шестаковська, Б. О. Язлюк та інші. Науковці зауважують, що діючі до цього часу програми державної підтримки галузі було реалізовано неефективно, оскільки їх дія спрямовувалась передусім на утримання та збереження молодняка домогосподарствами, тобто нарощування поголів'я ВРХ замість підвищення ефективності тваринництва та переходу на інноваційну модель розвитку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатня фінансова підтримка розвитку тваринництва, високий період обороту капіталу, що стримує залучення інвестицій, диспаритет цін між продукцією тваринництва та промисловості зумовлюють хронічні кризові явища у цій ключовій галузі аграрного сектору. Актуальним напрямом дослідження є сучасний критичний аналіз та оцінка фінансового забезпечення інноваційного розвитку галузей сільського господарства, враховуючі чинні норми законодавства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є надати оцінку фінансового забезпечення інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрної сфери за допомогою державного регулювання, зокрема галузі тваринництва.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на наявні ринкові трансформації, в Україні погіршується структура виробництва сільськогосподарської продукції в розрізі основних категорій господарств, що знижує ефективність функціонування вітчизняного АПК та посилює дисбаланси спрямування фінансових ресурсів, негативно впливає на спрямування бюджетних коштів в аграрний сектор для підтримки вітчизняних товаровиробників. Так, за підсумками господарювання в 2016 р. вироблено сільськогосподарської продукції на суму 254,0 млрд грн, у тому числі продукції рослинництва – 184,8 млрд грн, продукції тваринництва – 69,2 млрд грн. При цьому в 2016 р. порівняно з 2015 р. частка тваринницької продукції скоротилася на 2,5 % і становила 27,2 % від загального обсягу виробленої продукції [3]. Це також загострює проблему забезпечення раціонального природокористування та збереження природної родючості ґрунтів, що за

оцінками науково-експертного середовища потребує збалансування рослинницької та тваринницької галузей у співвідношенні 60×40 %. Надмірно високою є частка господарств населення в загальній структурі виробництва сільськогосподарської продукції, яка в 2016 р. становила 43,0 %, у тому числі продукції рослинництва – 38,7 %, продукції тваринництва – 54,3 % [4]. Такий розподіл структури валової продукції за категоріями виробників знижує її конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, посилює проблеми загострення проблем продовольчої безпеки та гарантування безпеки продуктів харчування через відсутність дієвих механізмів моніторингу та контролю виробничо-технологічних процесів у господарствах населення. Ситуація ускладнюється в умовах повноправного членства України в СОТ та імplementації економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом», у межах яких Україна взяла на себе зобов'язання відійти від практики прийому переробними підприємствами сільськогосподарської продукції, що вироблена в господарствах населення. Суттєвим викликом для продовольчої безпеки України є посилення концентрації земельних ресурсів у користуванні одного власника, що загострює проблему монополізації окремих сегментів аграрного ринку, формує ризики появи штучного дефіциту, погіршення кон'юнктури та виникнення «цінової змови» на продовольчих ринках, створює передумови для порушення фундаментальних засад ведення добросовісної конкуренції, посилює ризики інтенсифікації та безконтрольного використання сільськогосподарських угідь.

Отже, актуалізується проблема фінансової підтримки аграрного сектору національної економіки з боку держави. Проте на сьогодні спостерігається факт відсутності спеціального програмного документа розвитку галузі тваринництва. В Україні до 2015 р. діяла Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [8], яка окремим розділом містила заходи щодо розвитку тваринництва, та галузева Програма розвитку молочного скотарства України до 2015 року [10], заходи якої були спрямовані на збільшення виробництва молока до обсягів, що забезпечують продовольчу безпеку країни, досягнення споживання молока і молочних продуктів на рівні фізіологічної норми, а також нарощування експортних можливостей галузі. Водночас до нині жодних програм на заміну вказаних не розроблено. З 01.01.2017 р. втратила чинність ст. 209 Податкового кодексу України «Спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства», що діяла з 2004 р. і якою користувалися понад 16 тис. сільгосппідприємств, із яких близько третини фермерських господарств. При цьому сума непрямой державної підтримки сільськогосподарства за цим механізмом, за різними оцінками, становила 20–26 млрд грн. Натомість вводяться прямі державні дотації. Зокрема, за бюджетною програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» у Держбюджеті на 2017 р. передбачено 4,7 млрд грн., але з них лише 1,4 млрд у загальному фонді, а 3,3 млрд – у спеціальному фонді за рахунок надходжень від єдиного податку 4-ї групи та коштів від реалізації конфіскованого майна. При цьому необхідно враховувати, що до реєстру отримувачів бюджетної дотації вноситимуться тільки ті підприємства, в яких 75 % вартості всіх товарів, поставлених ними протягом звітного періоду, відводиться на продукцію тваринництва (за КВЕД). Тобто підприємства, які мають дійне стадо, але також займаються рослинництвом, вартість продукції якого перевищує чверть від їхнього загального товарообороту (а така діяльність є притаманною для більшості дрібних та середніх сільгоспвиробників), втрачають право подавати заявку на отримання дотацій. Таким чином, система прямих державних дотацій вигідна передусім інтегрованим підприємствам, що займаються птахівництвом та свинарством.

Сьогодні ключовою є проблема залучення інвестиційних ресурсів в інноваційний розвиток та їх раціонального використання, і від вирішення цієї проблеми залежать можливості подальшого економічного розвитку аграрного виробництва. Інвестиційний

дефіцит, зумовлений згоранням державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств, відсутністю розвиненої фінансово-кредитної інфраструктури, зміною доміант державної аграрної політики, зумовленою вступом України в СОТ, перманентним збільшенням диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, високим рівнем зношення матеріально-технічної бази аграрного виробництва низькою інвестиційною привабливістю окремих сегментів аграрної сфери, є фактично основною перешкодою для активізації інноваційного попиту товаровиробників. В умовах окресленого стану аграрної сфери, надзвичайно важливою є диверсифікація інструментів кредитної підтримки сільськогосподарських виробників, нагромадження власних інвестиційних ресурсів суб'єктами аграрного підприємництва, запровадження оптимальних схем оподаткування та страхування, врахування екологічного чинника при розробленні інвестиційної стратегії потужних агропромислових об'єднань. Все це вимагає кумулятивного підходу щодо витрачання інвестиційних та бюджетних коштів, а саме їх концентрації та капіталізації у пріоритетних напрямках розвитку (освіті, науці, трансферу технологій та імплементації зарубіжного досвіду, вирівнювання структури капіталу між галузями, за сферами виробництва та обігу оборотного капіталу тощо). Активні заходи щодо вирівнювання міжгалузевої асиметрії фінансових ресурсів слід доповнити розробкою організаційно-фінансових механізмів, що забезпечать конкурентоспроможність та якість вітчизняної агропродовольчої продукції, базуючись на здійсненні інвестицій у розвиток людського капіталу, що є основою впровадження нових знань організаційного, економічного, технологічного, екологічного спрямування. У процесі державного регулювання необхідно забезпечити пряме фінансування венчурних проєктів, їх пільгове оподаткування і кредитування, спеціального режиму їхньої діяльності тощо.

Висновки і пропозиції. З метою зупинення негативних тенденцій у тваринництві та формування дієвих фінансових механізмів щодо відновлення зростання у галузі необхідно вжити відповідних заходів, основними з яких є такі.

1. Удосконалити механізм надання державної підтримки тваринництва в Україні, поширивши її на всі юридичні та фізичні особи. Для цього п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 83 «Про затвердження Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році» [5] викласти в такій редакції: «Право на отримання бюджетної дотації мають юридичні особи та фізичні особи-підприємці, основною діяльністю яких є постачання сільськогосподарських товарів (у визначенні пункту 2.15 статті 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»), вироблених ними на власних або орендованих основних засобах»; посилити фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників, спрямовану на формування ними високопродуктивного поголів'я за рахунок племінних ресурсів племпідприємств та забезпечення дрібнотоварних виробників високоякісним генетичним матеріалом для штучного осіменіння та поліпшення генетичного потенціалу худоби. Для цього необхідно передбачити збільшення обсягів фінансування таких заходів з бюджетного напрямку «Державна підтримка галузі тваринництва».

2. Запропонувати фонд підтримки державної програму розвитку тваринництва, в якій передбачити шляхи і механізми нарощування поголів'я великої рогатої худоби, її продуктивності, обсягів продукції скотарства з відповідним організаційно-економічним, технологічним, технічним та нормативно-правовим забезпеченням.

3. Розробити нову програму фінансування оздоровлення території України від сказу – як основного документа, спрямованого на ліквідацію сказу в Україні, що передбачатиме комплексне вирішення проблеми захисту населення та сільськогосподарських, свійських і диких тварин від захворювання на сказ в інтересах безпеки окремої людини, суспільства, довкілля.

4. Сприяти розширенню посівів кормових культур, збільшенню площ пасовищ з штучним поливом для забезпечення кормової бази тваринництва, збільшенню виробництва збалансованих за поживною та кормовою цінністю кормів для тварин; забезпечити надання інформаційно-методичної підтримки організації молочарських кооперативів з метою заохочення збільшення поголів'я тварин, насамперед великої рогатої худоби, у сільськогосподарських підприємствах та створення умов для розвитку молочного скотарства у фермерських підприємствах; створити умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між товаровиробниками та підприємствами харчової промисловості для становлення комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування свиней, ВРХ та переробку сировини у продукти харчування високого ступеня готовності; сприяти застосуванню комплексної механізації, автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів при вирощуванні й відгодівлі худоби, поліпшенню структури раціонів годівлі худоби, зокрема збільшенню у ній повноцінних комбінованих кормів, сіна, сінажу та коренеплодів – у спосіб всебічного інформування сільгосптоваровиробників про сучасні досягнення науки і техніки, організації виставок, ярмарок та презентацій, спрямованих на оволодіння ними новими знаннями; запровадити механізми підтримки розвитку сімейних ферм, що спеціалізуються передусім на виробництві м'ясо-молочної продукції.

Список використаних джерел

1. Глушко О. В. Визначення рівня економічної стійкості підприємств на основі показників ефективності / О. В. Глушко, І. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 155 (11-12). – С. 82–86.
2. Жилиєв І. Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства / І. Б. Жилиєв, О. Б. Наумов, Л. М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 5. – С. 89–95.
3. Кравчук А. О. Активізація інвестиційних процесів у контексті податкового навантаження національної економіки України / А. О. Кравчук, О. В. Ніколюк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – С. 86–92.
4. Кравчук А. О. Діагностика та моніторинг діяльності суб'єктів аграрного бізнесу / А. О. Кравчук, О. В. Карабанов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Т. 1, № 4. – С. 56–64.
5. Кравчук А. О. Стан банківського кредитування підприємств аграрного сектору / А. О. Кравчук, О. О. Давидюк // Збірник тез доповідей II Міжнародної науко-практичної конференції «Ukraine- EU. Modern Technology, Business and Law». Ч. 1. Сучасні пріоритети економіки. Інженерія та технології (April 19-23, 2016. Slovak Republic). – Chernihiv: CNUT, 2016. – Рр. 161–163.
6. Кушнір С. О. Методологічні засади розвитку кредитних продуктів для аграрних підприємств України / С. О. Кушнір, Т. І. Батракова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2016. – № 12 (70). – С. 97–100.
7. Лагодієнко Н. В. Фінансово-економічний механізм управління ризиками підприємств аграрної сфери / Н. В. Лагодієнко, О. В. Ніколюк, О. О. Давидюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2015. – № 12 (66). – С. 25–28.
8. Наумов О. Б. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва: інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку / О. Б. Наумов, Л. М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – С. 93–100.
9. Ніколюк О. В. Організаційно-інституційні імперативи політики регулювання агробізнесу в контексті забезпечення його соціально-економічного захисту / О. В. Ніколюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2016. – № 8 (69). – С. 124–130.
10. Strielkowski W. Ukrainian labour migration in the Czech Republic / W. Strielkowski I. Yu. Gryshova // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 4 (8). – С. 224–231.

References

1. Hlushko, O.V., Hryshova, I.Yu., Shcherbata, M.Yu. (2015). Vyznachennia rivnia ekonomichnoi stiykosti pidpryyemstv na osnovi pokaznykiv efektyvnosti [Determining the level of economic sustainability of enterprises based on performance indicators] *Ekonomichnyy chasopys- XXI – Economic Newsletter-XXI*, no. 155 (11-12), pp. 82–86 (in Ukrainian).

2. Zhylyayev, I.B., Naumov, O.B., Naumova, L.M. (2016). Instytutsiini determinanty i stratehichni napriamy ekonomichnoho rozvytku natsionalnoho hospodarstva [Institutional determinants and strategic directions of economic development of the national economy]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 5, pp. 89–95 (in Ukrainian).
3. Kravchuk, A.O., Nikoliuk, O.V. (2017). Aktyvizatsiia investytsiinykh protsesiv u konteksti podatkovoho navantazhennia natsionalnoi ekonomiky Ukraini [Activation of investment processes in the context of the tax burden of the national economy of Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 4, pp. 86–92 (in Ukrainian).
4. Kravchuk, A.O., Karabanov, O.V. (2016). Diahnostyka ta monitorynh diialnosti subiektiv ahrarnoho biznesu [Diagnostics and monitoring of the activities of agricultural business entities]. *Ukrayinskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, vol. 1, no. 4, pp. 56–64 (in Ukrainian).
5. Kravchuk, A.O., Davydyuk, O.O. (2016). Stan bankivskoho kredytuvannia pidpriemstv ahrarnoho sektoru [The status of bank lending to enterprises in the agrarian sector.] Proceeding from «Ukraine- EU. Modern Technology, Business and Law». Part 1: Modern Economic Priorities. Engineering and Technology (April 19-23, Slovak Republic). Chernihiv: CNUT, pp. 161–163 (in Ukrainian).
6. Kushnir S.O. Batrakova T.I. (2016). Metodolohichni zasady rozvytku kredytnykh produktiv dlya ahrarnykh pidpriemstv Ukrayiny [Methodological principles of development of credit products for agrarian enterprises of Ukraine]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia “Ekonomika ta menedzhment” – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series “Economics and Management”*, no. 12 (70), pp. 97–100 (in Ukrainian).
7. Lahodiienko, N.V., Nikolyuk, O.V., Davydyuk, O.O. (2015). Finansovo-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia ryzykamy pidpriemstv ahrarnoi sfery [Financial and economic mechanism of risk management of agrarian enterprises]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia “Ekonomika ta menedzhment” – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series “Economics and Management”*, no. 12 (66), pp. 25–28 (in Ukrainian).
8. Naumov, O.B., Naumova, L.M. (2017). Stratehichni vektory derzhavnoho rehuliuвання ahropromysloвого vyrobnytstva: instrumenty ta metody konsolidatsii resursiv rozvytku [Strategic vectors of state regulation of agro-industrial production: tools and methods of consolidation of development resources]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 4, pp. 93-100 (in Ukrainian).
9. Nikolyuk, O.V. (2016). Orhanizatsiino-instytutsiini imperatyvy polityky rehuliuвання ahrobiznesu v konteksti zabezpechennia yoho sotsialno-ekonomichnoho zakhystu [Organizational and institutional imperatives of the agribusiness regulation policy in the context of providing its socio-economic protection]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia “Ekonomika ta menedzhment” – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series “Economics and Management”*, no. 8 (69), pp. 124–130 (in Ukrainian).
10. Strielkowski, W., Gryshova, I.Yu. (2016). Ukrainian labour migration in the Czech Republic. *Naukovyy visnyk Polissya – Scientific bulletin Polesie*, no. 4 (8). pp. 224–231.

Русан Віталій Миколайович – кандидат економічних наук, Інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, 01030, Україна).

Русан Віталій Николаевич – кандидат экономических наук, Институт стратегических исследований (ул. Пирогова, 7-а, г. Киев, 01030, Украина).

Rusan Vitaliy – PhD in Economics, Institute for Strategic Studies (7-a Pirohova Str., 01030 Kyiv, Ukraine).

Ніколюк Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, 65012, Україна).

Ніколюк Елена Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, Одесский государственный аграрный университет (ул. Пантелеймоновская, 13, г. Одесса, 65012, Украина).

Nikoluk Elena - PhD in Economics, Associate Professor, Odessa State Agrarian University (13 Panteleimonovska Str., 65012 Odessa, Ukraine).

Лівінський Анатолій Іванович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, 65012, Україна).

Ливинский Анатолий Иванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, Одесский государственный аграрный университет (ул. Пантелеймоновская, 13, г. Одесса, 65012, Украина).

Livinsky Anatoliy – PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Odessa State Agrarian University (13 Panteleimonovska Str., 65012 Odessa, Ukraine).